

KULTUREN

Norra Hultseröd 1:8

Billinge socken, Eslövs kommun, Skåne
Antikvarisk medverkan 2017

KULTURMILJÖRAPPORT 2017:34

CARITA MELCHERT

KULTURHISTORISKA FÖRENINGEN FÖR SÖDRA SVERIGE

Innehåll

Inledning	2
Sammanfattning av utförda arbeten.....	2
Administrativa uppgifter	2
Genomförda arbeten.....	3
Ladugårdsbyggnaden	3
Smedjan	4
Avvikelser från handlingar och tillhörande antikvariska ställningstaganden	5
Bilder och ritningar.....	6
Ladugården östra fasaden	8
Ladugården norra gavelfasaden	16
Smedjan	20
Dokumentation under arbetet.....	29
Referenser.....	31
Bilaga	31

Inledning

Norra Hultseröd 1:8 har en samlad äldre gårdsbebyggelse med bostadshus, ladugårdar och smedja. De aktuella byggnaderna, smedjan och västra ladugården (i denna rapport benämnd ladugården), är uppförda i äldre byggnadsteknik korsvirke och skiftesverk. Syll- en i både ladugården och smedjan var rötskadad på flera ställen. Undre klinefack på en sida av smedjan var härtill skadade. Arbeten med byte och lagning av timmer och lerkline kräver särskild hantverkskunskap. Länsstyrelsen har lämnat bidrag till åtgärderna med högst 90 procent av de kulturhistoriskt motiverade kostnaderna samt till antikvarisk med- verkan.

Byn Norra Hultseröd har skriftligt belägg från åtminstone 1400-talet. Den aktuella fastig- heten benämns i äldre handlingar för Norra Hultseröd 3:1 och det finns ägarlängder från 1600-talet, enligt jordebok 1692. Det är oklart hur gamla de aktuella byggnaderna är men gården ligger i ursprungligt läge. I jordeboken år 1805 besiktning över åbyggnader- na beskrivs gård nr 3 ha boningshus i gott stånd, uthus i gott stånd, 1 skorsten, 1 brunn. Laga skifte för Norra Hultseröds by fastställdes 1839. Det påverkade inte mycket gårdar- nas placering men ägorna blev samlade. På 1800-talets kartor är gården ritad som fyr- längad och utgjorde Krono skatte rusthåll. Smedjan finns inte på kartorna och omnämns inte i ovanstående skrift, men byggnadsskicket skulle kunna tyda på 1700-tal. På härads- ekonomiska kartan från 1910-15 är gården ritad med fristående mangård som idag. Går- den brukades med djurbesättning in på 2000-talet.

Sammanfattning av utförda arbeten

Lagning av syll på ladugårdsbyggnaden. Lagning av syll på smedjan.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsen dnr: 434-29653-2016

Fastighetsbeteckning: Norra Hultseröd 1:8

Socken: Billinge

Kommun: Eslöv

Arbetshandlingar:

Arbetsbeskrivning Norra Hultseröd 1:8

Syllbyten på smedjan Norra Hultseröd 1:8 Offert 2016-10-10, Timmerhaken Byggnads- vårdsfirma.

Syllbyten på ladugårdsbyggnaden Norra Hultseröd 1:8 Offert 2016-10-10, Timmerhaken Byggnadsvårdsfirma

Fastighetsägare: Britta Levin och Joel Levin

Entreprenör: Olof Andersson, Timmerhaken Byggnadsvårdsfirma, Röstånga

Antikvarisk medverkan: Carita Melchert, Kulturen

Foto: Carita Melchert och Olof Andersson.

Startdatum: 2017-07-06

Slutbesiktning: 2017-10-23

Genomförda arbeten

Allt nytt virke är lokalt fälld ek av god kvalitet och sågat på lokalt sågverk. Träden är fällda på mark som ursprungligen tillhörde gården Norra Hultseröd 1:8. Nytt virke är efter fällningen sågat till fyrkantsvirke och härafter bilat på alla fyra sidor på lokalt skånskt sätt.

Byggnaderna har lyfts försiktigt för att möjliggöra syllbyten. Timmer är skarvat med likvärdiga skarvar som finns i respektive byggnad. Skarvar är sågade med motorsåg med synliga ytor bilat/skrätt. Alla förborrade hål för ekdymlingar är borrade något snett uppåt för att minimera risk för vatteninträängning.

Ladugårdsbyggnaden

Syllen är bytt på tre ställen, i anslutning till det sydöstra samt till det nordöstra hörnet och norra gavelfasaden. (Se figur 3)

Östra gårdsfasaden

Sydöstra hörnet. Betong i anslutning till syllen och stolpen vid det sydöstra hörnet är borttagen. Syllen är ersatt i en längd om ungefär två fack, cirka 3,20 meter. Syllen är utförd i samma dimensioner som befintlig syll och ändhuggen lika övriga i byggnaden. Den är något avfasad i ovankant för att underlätta vattenavrinning. Skarvar är utförda halvt i halvt med hak där den övre delen är något klenare än den undre, i likhet med befintliga skarvar. Det nya virket i skarven är lagt ovanpå befintligt syll och utförd så att skarven i långsida ligger något utanför den äldre underliggande delen, i syfte att minimera vatteninträängning. Hörnstolpen är lyft något men inte kapad, lyftet medför att även bälarna är något lyfta och springan upptill i mötet mot loftet har minskat. Stolparna i anslutning till syllbytet är på insidan förankrade med nya ekdymlingar i stolparnas nedre kant från sidan ner i syllen (se figur 9). Det utvändiga järnet kring stolpen mot södra gavelfasaden är bevarat.

Norra delen. Syllen var rötskadad i ytskiktet. Rötskadat skikt är borttaget med hjälp av stämjärn. Syllen är lagad halvt i halvt i omfattningen av drygt ett fack, cirka 2,10 meter. Lagningen är fäst med ekdymlingar i borrade hål. Även hörnstolpen var rötskadad i ytskiktet i nedre delen. Rötskadat skikt är borttaget och stolpen är lagad halvt i halvt. Den tillfogade lagningsbiten är urtagen ur ett virkesstycke och L formad. Lagningen är fäst med nytillverkad smidd spik. Skarven i ovankant är avfasad neråt för att minimera vatteninträängning. På insidan har befintliga järn behållits (se figur 12, 13, 16).

Norra gavelfasaden

Rötskadad syll är bytt på ett ställe i omfattning av två fack längst i öster, cirka 4 meter i ett stycke. Skarven är lång och utförd halvt i halvt, fäst med ekdymlingar i borrade hål. Stolpen mellan facken är fäst med tapp i syllen. På insidan har befintliga järn behållits. Inför arbetet gjordes ett val var syllskarven ska läggas. Vägledande i valet var förutom rötskadans omfattning möjligheten att spara gammal syll i vilken det finns flera kilar inslagna när byggnaden uppfördes. Kilarna har som funktion att räta ut vridet ekvirke. Se bild: Dokumentation under arbetet.

Smedjan

Längs västra långsidan (sidan mot bostadshuset) och norra gavelfasaden har det översta marklagret som dolde syllen grävts bort för hand. Grävning har utförts endast för att frilägga syllen. Länsstyrelsen har inte krävt tillstånd för ingrepp i fornlämning. Byggnaden har lyfts något för att möjliggöra syllbytet.

Västra långsidan

Inför lyftet av byggnaden monterades de tre skadade nedre korsvirkesfacken ner och materialet togs tillvara. Hela långsidan lyftes försiktigt för att möjliggöra syllbytet. Eftersom syllen före åtgärderna var obefintlig på grund av rötskador har det medfört att den tidigare nersjunkna fasaden i sin helhet är något lyft. Grundstenarna är justerade och syllen är ersatt längs hela fasaden. Syllen är lagd i fyra delar, vardera om cirka 3 meter. Den nya syllen utfördes i virke om 8 x 8 tum, vilket är något kraftigare än vad den tidigare syllen förmodas ha varit. Eftersom syllen var obefintlig på grund av rötskador jämfördes med syll på motstående långsida, denna syll är cirka 7 x 7 tum. Att syllen utfördes något kraftigare motiveras av att på så sätt kunde man undvika att skarva stolparna i nedre änden. Stolparna som alla var rötskadade i nedre änden kapades något men en tapp i befintligt virke lämnades kvar. Stolparna tappades på så vis i den nya något kraftigare syllen. Att istället skarva varje stolpe skulle ha medfört att mindre originalvirke kunde ha sparats och det skulle även ha blivit en mindre stabil konstruktion med skarvade stolpar. Beslutet togs gemensamt av antikvarisk medverkande, hantverkare och fastighetsägare.

Sammanfogning av syllen i norra hörnet har utförts lika som i motstående hörn med not och spont och laxat hörn. Syllen i hörnet är här till på insidan förstärkt med två ekdymlingar. Skarvar av syllen i långsidan är utfört lika som övriga skarvar i byggnaden, det vil säga med not och tapp. I det södra hörnet har syllen utförts så att ett eventuellt kommande byte av syllen på södra gavelfasaden är möjligt att genomföra.

Norra gavelfasaden

På norra gavelfasaden har syllen ersatts från det nordvästra hörnet fram till dörren. Dimensionerna är lika som den rötskadade syllen hade, 4 x 6 tum. Gavelfasaden lyftes försiktigt inför syllbytet och har rätats upp cirka 70 mm i det nordvästra hörnet. Stolparna är tappade med befintliga tappar i den nya syllen. Endast den mittersta stolpen kapades något eftersom byggnaden efter att den rätats upp hängde i denna stolpe. Ett fåtal panelbrädor togs ner under arbetet och har åter spikats lika före åtgärderna.

Under dörren fanns före åtgärderna ingen syll (tröskel), det är möjligt att syllen gått längs hela gavelfasaden och härmed att det funnits en tröskel. Eftersom syllen var så pass rötskadad är det ursprungliga utförandet oklart. Närmast dörren finns nu en skarv som möjliggör fortsatt syllbyte under dörren, i nordöstra hörnet och på östra långsidan. Valet att avsluta syllbytet innan dörren motiveras av att det nordöstra hörnet inte har lyfts för att inte riskera att skada klinefacken på östra långsidan som i nuläget är i gott skick.

Avvikelser från handlingar och tillhörande antikvariska ställningstaganden

Under arbetets gång påpekade hantverkaren att det inte är lämpligt att så pass sent på året arbeta med lerkline och kalk. På grund av hög luftfuktighet och frostrisk måste dessa arbeten få vänta tills nästa vår när vädret är mer lämpligt. Efter avstämning med Länsstyrelsen Skåne, antikvarisk medverkande och fastighetsägare beslöts att dessa arbeten skjuts fram till våren.

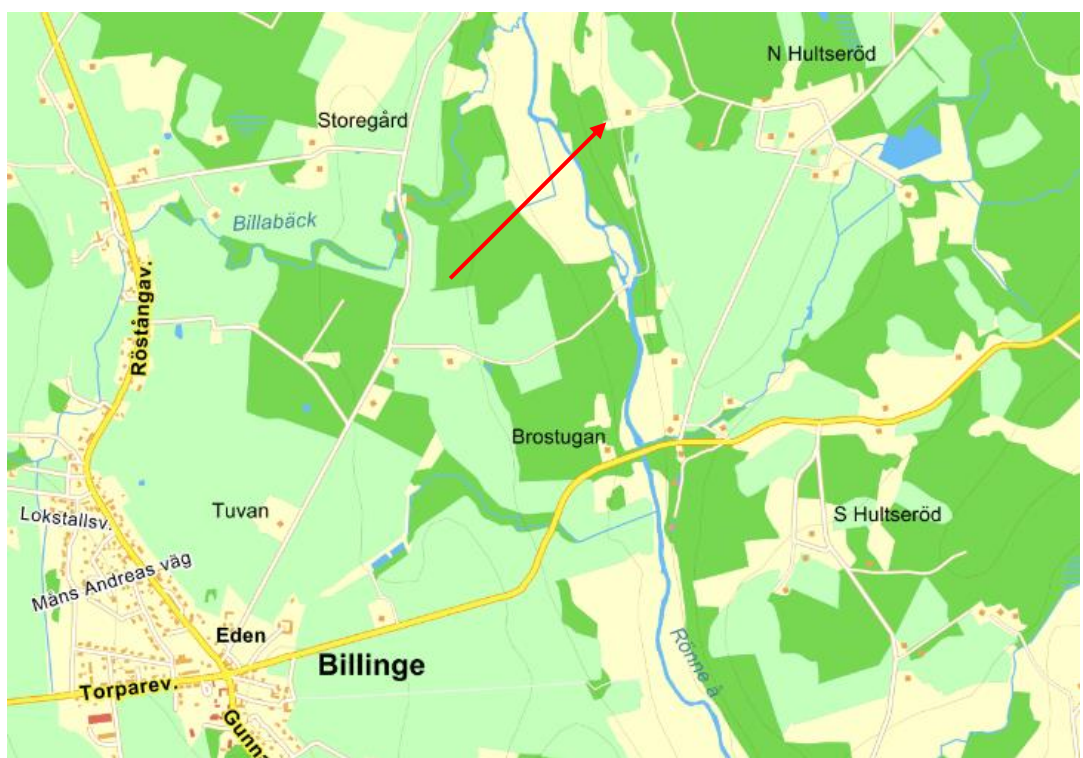
Korsvirkesfacken på den aktuella långsidan är klinefack som bestod av lerstakar av varierade slag och flera var kraftigt rötskadade. De stakar som är friska samt lera kommer att återanvändas i kommande lagning. Mellan lerstakarna fanns lera som på utsidan var utjämnat med ett lerskikt om cirka 1 cm och på detta ett tunt skikt av vit kalk eller kalkfärg. Ytter om kalkfärgen fanns ett mer sentida skikt också omkring 1 centimeter tjockt av något hårdare bruk men troligen kalkbruk. På insidan hittades fragment av blåaktig/kimröksfärg på kalkskikt. I inledande skede togs gemensamt beslut av antikvarisk medverkande, hantverkare och fastighetsägare att vid återskapandet av lerklinet utfördes det genom att återanvända lera som kompletteras med köpt lera på säck och att ytterst slätstryks facken med lera och vittas med kalkfärg. Detta är ett äldre utförande i byggnaden och ett sätt som är lätt att kontinuerligt underhålla.

De befintliga lerstakarna var dels runda slanor dels kluvna och av blandade arter, troligen bland annat hassel, björk och gran. Någon var lindad med björkris vilket är mycket ovanligt att det finns bevarat. Att stakarna var varierade kan man anta beror på att man vid uppförandet använt det virkesslag och de träd som fanns tillgängligt på fastigheten. Gemensamt bedömdes i projektet att stakar inte behöver ersättas med exakt samma utseende, dimensioner eller träslag som före åtgärderna, viktigare är att virket finns tillgängligt lokalt men så lika som möjligt de äldre stakarna. Lagningarna av lerklinet kommer att utföras senare vid lämplig väderlek.

Bilder och ritningar

Figur 1. Karta över Skåne, Norra Hultseröd markerat med stjärna.

Figur 2. Norra Hultseröd 1:8 markerat med pil.

Figur 3. Bytta/lagade delar.
Ladugården. Gul markering = norra gaveln. Röd=norra delen. Grön=sydöstra hörnet.
Smedjan. Svart=västra långsidan. Vit=norra gavelfasaden.

Ladugården östra fasaden

Figur 4. Före åtgärder. Fasad mot gården, sydöstra hörnet.

Figur 5. Före åtgärder. Fasad mot gården, sydöstra hörnet.

Figur 6. Före åtgärder. Nordöstra hörnet och hörnstolpen som ansluter mot norra gavelfasaden.

Figur 7. Efter åtgärder. Sydöstra hörnet.

Figur 8. Efter åtgärder. Sydöstra hörnet.

Figur 9. Efter åtgärder. Stolparna är på insidan fäst med dymling i syllen.

Figur 10. Exempel på befintlig skarv i byggnaden, halvt i halvt med hak. I skarven är den övre syllen något klenare än den undre. Denna skarv har inte åtgärdats utan finns kvar i byggnaden.

Figur 11. Efter åtgärder. Ny skarv är utförda lika befintliga äldre, sydöstra delen.

Figur 12-13. Under arbete. Nordöstra hörnet. Vänster: Hörnstolpen lagas halvt i halvt. Höger: samma hörn sett från norr. Stolpens lagning är spikad med nyttillverkad smidd spik. Mötet mellan gammal stolpe och lagning är avfasad sluttande neråt. Järnet som på bilden ligger på marken är inte återmonterade men sparas för att senare kunna återmonteras om det skulle visa sig att byggnaden rör på sig.

Figur 14. Under arbete. Yttre delen av syllen är borttagen för att lagas halvt i halvt.

Figur 15. Efter åtgärder. Nordöstra hörnet. Syllen är lagad halvt i halvt och fäst med snett uppåt infästa dymlingar vilka syns som något mörkare små runda fält.

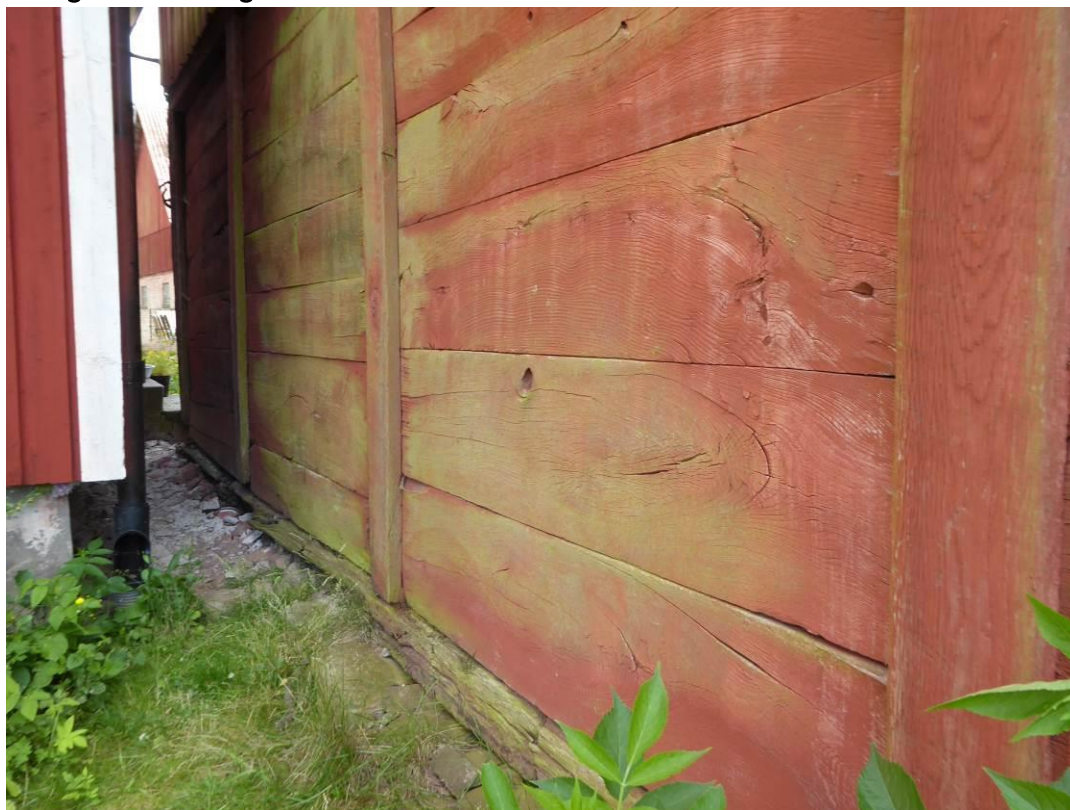

Figur 16. Efter åtgärder. Till vänster i bild gavelfasaden med ny syll. Till höger i bild längsidans syll som är lagad halvt i halvt. Hörnstolpen var före åtgärderna förankrad med järn, järnen har behållits.

Figur 17. Ladugården efter åtgärder.

Ladugården norra gavelfasaden

Figur 18. Före åtgärder. Norra gavelfasaden.

Figur 19 – 20. Under arbete. Vänster: Kraftigt rötskadad syll och hörnstolpe i nordöstra hörnet. Höger: Skadad syll är borttagen i de två östra facken. Syllen kommer att skarvas halvt i halvt i anslutning till stolpen till höger i bild.

Figur 20. Under arbete. Vänster: Den nya syllen med skarv som ska ifogas halvt i halvt med dubb. Höger hål för stolpens tapp.

Figur 21. Efter åtgärder. Syllen är ersatt, en dubb som fäster skarven som är utförd halvt i halvt syns som ett lite mörkare runt fält.

Figur 22. Efter åtgärder. Norra gavelfasaden.

Figur 23. Efter åtgärder. Nordöstra hörnet. Syllen till vänster i bild är lagad halvt i halvt och dubben syns som små mörkare fält. Hålen är borrade snett uppåt.

Figur 24. Under arbete, syllar bilas.

Smedjan

Figur 25. Före åtgärder. Västra långsidan, sidan mot bostadshuset.

Figur 26. Före åtgärder. Västra långsidan, sidan mot bostadshuset.

Figur 27. Före åtgärder. Västra långsidan, sidan mot bostadshuset.

Figur 28. Före åtgärder. Västra långsidan, sidan mot bostadshuset.

Figur 29 - 30. Före åtgärder. Norra gavelfasaden.

Figur 31. Under arbete. Jord som dolde syll och grundstenar är borttagen.

Figur 32. På motstående långsida, östra fasaden, kunde man se hur syllar i långsidan är sammanfogade, med not och tapp. Den del som bilden visar har inte bytts utan visar endast den konstruktionstyp som kopierades till den aktuella västra fasaden.

Figur 33. I det motstående hörnet på smedjan kunde man studera hur syllar och stolpar är sammanfogade, den del som bilden visar har inte bytts utan visar endast den konstruktionstyp som kopierades till det skadade nordvästra hörnet.

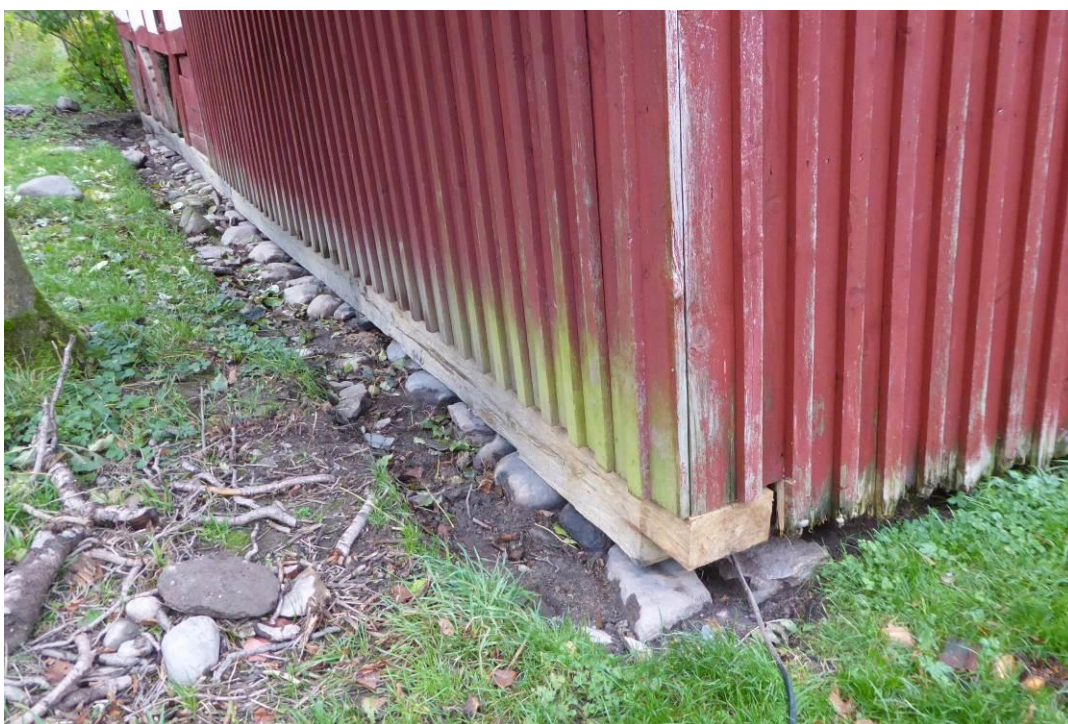
Figur 34. Under arbete. Jord som dolde syll och grundstenar är borttagen.

Figur 35. Vänster: Invändigt hittades fragment av blåaktig färg på kline. Bitar sparades och vissa bitar kommer att låta följa med i den nya lerblandningen. Höger: Till vänster i bild ett sentida puts-lager av något hårdare puts som kalkats. Till vänster i bild lerputs och det mellanliggande vita lagret är vit kalk struken direkt på leran.

Figur 36. Efter åtgärder. Västra långsidan med bytt syll.

Figur 37. Efter åtgärder. Västra långsidan med bytt syll.

Figur 38. Efter åtgärder. Norra gavelfasaden med bytt syll.

Figur 39. Efter åtgärder. Nordvästra hörnet med bytt syll.

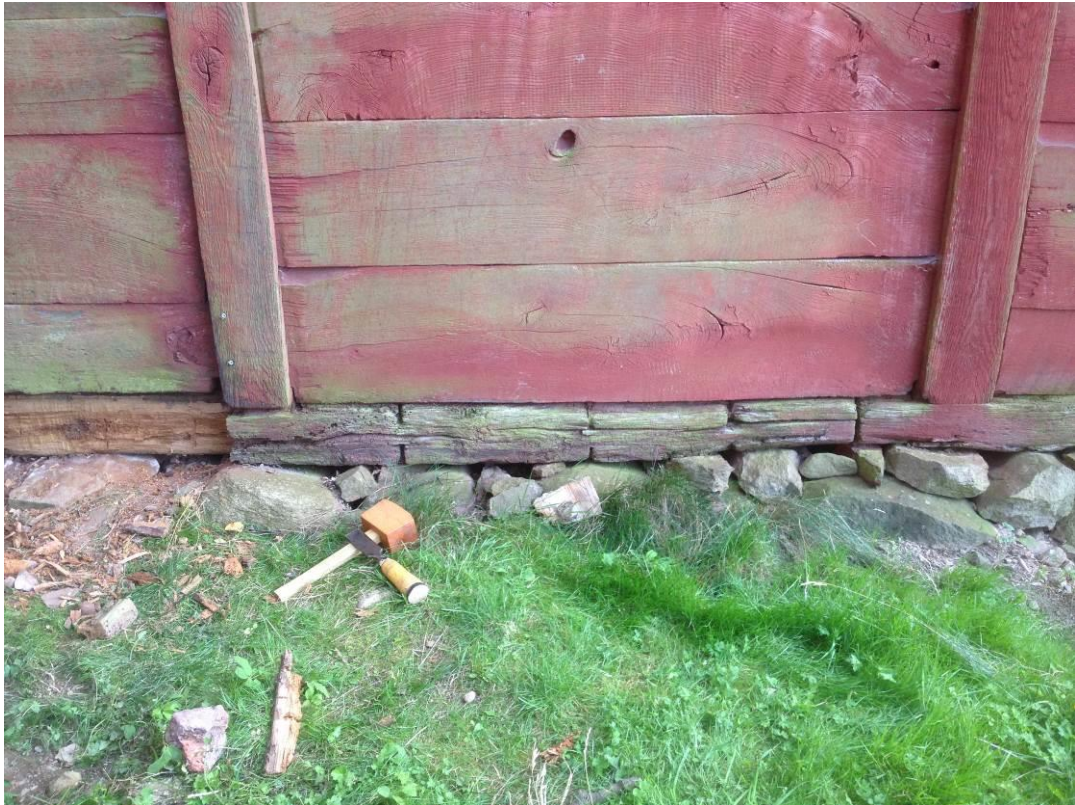

Figur 40. Efter åtgärder, västra fasaden.

Figur 41-42. Efter åtgärder. Invändigt i smedjan efter syllbyte. Västra långsidan och norra gavelfasaden.

Dokumentation under arbetet

Figur 43. Syll på ladugårdens norra gavelfasad med flertalet ursprungliga kilar i syfte att räta ut vridet virke. Till vänster i bild den del som halvsulas vid syllbytet.

Figur 44. Smedjan, lerklinefack på västra långsidan monterades ner.

Figur 45. Smedjan, lerstakar virade med björkris.

Figur 46. Nermonterade lerstakar i smedjan.

Referenser

Hansson, Bertil (red.) (2002). *Billinge sockenbok: historier och minnen från Billinge med omnejd*. D. 2. [Billinge]: [B. Hansson]

Arkiv:

Lantmäteriet, historiska kartor.

Kulturförvaltningen, Helsingborgs museer/Kultur magasinet, Foto Mårten Sjöbeck.

Bilaga

Källa: Kulturförvaltningen, Helsingborgs museer/Kultur magasinet, Foto Mårten Sjöbeck.

